

ՊԱՊԻՆ ԸՆԴՀԱՆՐԱԿԱՆ Ը.

Եւրոպացւոց լրագիրները հարկաւ երկար ատեն լի պիտի լինէին զանազան խորհրդածութիւններով պապին ընդհանրականին վերայ. հարկ չէ ըսել որ ամէն ալ կպախարակեն կպարսաւեն ու կհերքեն այն կոնգակը՝ որչափ որ կրնան. միայն թէ ոմանք չափազանց թոյլ կերպով, շատ ալ գուցէ չափազանց խիստ կերպով: Մենք մեր ընթերցողաց հասկըցողութեանը յարմարելով Գերմանիոյ օրագրաց մէկուն խօսքերը, առաջ անոնք թարգմանեմք այս տեղ, որ տեսնուի թէ այս պապը ինչ կերպով իւր աթոռը նստաւ եւ մինչեւ ցայժմ ինչպէս բրաւ կառավարութիւնը. յետոյ ուրիշ աւելի ճիշդ եւ աւելի զօրաւոր քննութիւն մը կամ հերքում մը կհրատարակեմք՝ գաղղիարէն օրագրէ մը առնելով: Գերմանացւոյն ըսածն այս է.

«Այս ընդհանրականը կատարեալ յայտարարութիւն պատերազմի է ընդդէմ այժմու մարդկային ընկերութեան, վասն զի նորահիմնական սկզբունքները կնշմայե ու կգատապարտէ իբրեւ մեղանշական եւ անաստուծեան սկզբունք: Շատ մարդիկ զարմանալով կհարցնեն իրենք իրենց. միթէ այս այն Պիոս Թ չէ արդեօք որ 17 կամ 18 տարի առաջ Իտալիոյ յոյսը եւ Հռոմայ կուռքն էր. այս այն մարդը չէ որ Կարոլոս Ալբերտ թագաւորը քանի որ սորա ազատամտութիւնը կտեսնէր՝ քունը աչքէն կտրած էր: Արդեօք այս այն Պիոս Թ չէ որոյ համար փառաւոր երգ մը շինուած էր, եւ ամենայն հայրենասէր Իտալացւոց բերնէն կլսուէր: Այս այն պապն է արդեօք որ Մէթթէնիքի աչքին առջեւ կասկածելի էր, եւ նորա հրամանաւը չորս գին լրտեսներով լցուած էին: Այն Պիոսն է սա արդեօք, որոյ կառքը տեղ մը ելած ժամանակը ամէն անգամ ժողովուրդը ուրախութեամբ չորս գին կծողվուէր: «Սրբազան Հայր, կանչեց անգամ մը այնպիսի ատեն, յունուարի 2-ին, երիտասարդին մէկը՝ շիտակ պապին կառքին դռնէն ներս. եթէ ձեր հանգստութիւնը կուզէք, ճիշդիւթեամբ քշեցէք. եւ եթէ գուք այդ բանն ընել չէք կրնար, ձեր տեղը մենք կընեմք»: Պապը այսքան միայն պատասխանեց «Կամայ». եւ ձեռքը իւր բերնին առջեւ դրաւ:

«Իսկ այժմ՝ նոյն պապը, որ ատենով Հռոմայեցւոց սահմանադրութիւն տուեր էր, նոյն պապը այս ընդհանրականը գրեւ է...

«Կըսեն ոմանք որ իբր թէ պապին մտածութեանցը եւ բռնած ճամբուն փոփոխութեան պատճառ եղեր են իւր Ռոսսի ոստիկանին սպանութիւնը, խռովութեան արհաւիրքը, եւ իրեն Կայէթա փախչիլը: Հոգեբանական տեսութեամբ կարելի չէ ըսել թէ այդ բաները անհիմն են, վասն զի մեծամեծ փորձանքներ երբեմն մարդու խելքը այնպէս կայլափոխեն որ կարծես թէ առաջին մարդը չէ: Այսպիսի օրինակներ կտեսնեմք ոչ միայն պատմութեան մէջ երեւելի մարդկանց վրայ, այլ եւ հասարակ սոսկական մարդկանց մէջ. բայց այս բանս ամենեւին կարելի չէ Պիոս Թ-ին համար ըսել:

«Այն միջոցին որ նա իւր ազատամտութեամբ փառաւոր յաղթանակներ կկատարէր, երբեմն այնպիսի սկզբունքներ կյայտնէր որ այն ժամանակն ալ հեռատես մարդիկ կըսէին թէ «Այս պապէն մարդկային ազգի յառաջագիմութեանը համար բան մը յուսալ կարելի չէ»: Պիոս Թ այնպիսի բնութեան մը տէր էր որ միջին դարու եւ այժմու գաղափարներուն մէջ կատտանէր. իսկ կրօնական սկզբանց կողմանէ ոչ երբէք այն խաղաղասէր հոգին ունեցեր է՝ զոր Փրկիչն

աշխարհի պատուիրած է իւր աշակերտացը ըսելով. «Սիրեցէք զմիմեանս» : Այս խօսքիս ապացոյց թող լինի այն ատենախօսութիւնը՝ որ ըրաւ 1847-ին : Այն շրջաբերականին մէջ այս խօսքս ըստւած է բառ առ բառ. «Դեռ շատ ատեն չէ — եւ ես այս բանս սոսկալով կ'իշխեմ — մարդիկ գտնուեցան որ մեր անունը եւ առաքելական աստիճանը անարգեցին՝ այնպէս ձեւացնելով որ իբր թէ մենք ալ մասնակից եմք իրենց յիմարութեանը, եւ յորդորիչ եմք իրենց ամբարշտական կարծեացը : Նոքա տեսնելով մէկ քանի կարգադրութիւններ որ եկեղեցական նահանգաց քաղաքական բարեկարգութեանը համար եղան, եւ որոց մէջ ամենեւին հաւատոյ դէմ բան չկար, խելքերնին փչեց անկից մակաբերելու որ իբր թէ մենք հաւասար աչքով կ'նայիմք ամէն տեսակ կարգի մարդկանց վրայ. որ իբր թէ մենք ոչ միայն եկեղեցւոյ որդիքը, այլ եւ օտարները՝ որքան ալ հեռու կեցած լինին կաթոլիկ եկեղեցիէն՝ յաւիտենական կենաց մասնակից լինելու կարողացողներուն կարգը կ'զնեմք : Այնչափ կ'սոսկամք մենք այս խօսքէն որ չըգիտեմք թէ ինչպէս բացատրեմք մեր զը-

ղուանքը այսպիսի ծանր նախատինքէ որ կընեն մեզի» : Ինչ սարսափելի յանցանք է եղեր մտածելը թէ Պիոս Թ յաւիտենական կենաց ժառանգորդ կճանչնայ նաեւ կաթոլիկ չեղողները : Գիտուն մարդուն մէկը այս խօսքերը կարգալով ըսած է օրագրի մը մէջ ամենայն իրաւամբ. «Այն մարդն որ հաւատոյ կողմանէ խաւարային նախապաշարման տեղիք կուտայ, քաղաքականութեան մէջ եւս չկրնար ոչ միայն ազատօրէն գործել, այլ եւ ոչ ազատական մտածութիւն ունենալ» : Այս խօսքերը բոլորովին արգարացան. վասն զի տարիէ մը ետքը Պիոս Թ կատաղի թշնամի երեւցաւ ամենայն քաղաքական յառաջագիմութեան, եւ վերոյիշեալ ատենախօսութեան մէջ յիշուած կարգադրութիւնները՝ որ ինքը ամենահարկաւոր ճանչցած էր, եւ ըրած էր իւր երկրին քաղաքական բարեկարգութեանը համար, դատապարտեց իբրեւ յեղափոխական նորասիրութիւններ, եւ պապական իշխանութեան նորէն հաստատուելէն ետքը ոչնչացուց : Անոր համար ալ է որ պապին տէրութեան մէջ ուրիշ ամէն ժամանակներէ աւելի շատցեր են աղքատներ, ծոյլեր, անըզգամներ, անպիտաններ եւ աւազակներ» :

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԻՆ ԵՒ ՆՈՐ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՔ

ԹԻՖԼԻՉ.

Աշխարհիս մէջ երէ կան այնպիսի քաղաքներ՝ ուր Հայք իրենց բազմամարդութեանը հետ ամէն տեսակ ճոխութեամբ ետ չեն մնար ոչ մէկ ազգէ, անոնց մէջ նախադաս համարելու է Թիֆլիզը՝ Ռուսաստանի Կովկասեան բաժնին մէջ, ինչպէս Կոստանդնուպոլիսը Տաճկաստանի մէջ :

Թիֆլիզ քեւ ի սկզբանէ երեսելի քաղաք մը եղաւ՝ իւր կեղրոնական տեղւոյն դրութեամբը, բայց այս վերջին դարուս մէջ այնպէս անցաւ եւ գորացաւ որ նորա ամսական քաղաքիսը ուրիշ քաղաքաց տարեկանէն աւելի է. եւ ինչպէս կ'զրէ Թուփորով ուսումնապետը, Թիֆլիզը կ'աճի բջրէ տարուէ տարի կամ ամսէ ամիս, այլ օրէ օր եւ ժամէ ժամ :

Այս քաղաքիս բերդին շինութիւնը եղեր է 379 բուսականին, եւ ինչպէս կ'զրեն Վրաց պատմագիրները՝ Վախրանկ եւ Վախուշը, 455 բուսականին ալ, երբ Վրաց բլեշիւր Վախրանկ Գուրգասւան տիրապետեց Մակրելի եւ Ապխազի երկիրներուն՝ շինեց այս քաղաքը : Աշխարհագրական դրութիւնն է 41° աստիճան եւ 4' հիւսիսային լայնութեան, 62° եւ 30' արեւելեան երկայնութեան : Անունը առած է այն տաք ջերմուկներէն որ ցայսօր կան, վասն զի Տիֆլիզ կամ Թպիլիզ տաք (ջուր) ըսել է վրացերէն, եւ Հայք աւելց առած՝ կանուսնէին Տիֆլիս : Քաղաքիս տեղւոյն յարմարութիւնը եւ հիմնարկութեան ժամանակը պատճառ եղան